

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто регіональні особливості розвитку аграрної сфери регіону у сучасних умовах глобалізації та інтеграції у європейську спільноту.

The article considers the regional characteristics of the agricultural sector of the region in the current context of globalization and integration into the European community.

Ключові слова: аграрний сектор, особливості розвитку, регіональна організація, індекс продукції сільськогосподарства.

Keywords: agriculture, especially the development, regional organization, the index of agricultural production.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах світової глобалізації економічний розвиток аграрної сфери набуває надзвичайно великого значення, оскільки від нього залежить рівень життя населення, зокрема зростання ВРП в цілому і в розрахунку на душу населення, а також відображає темпи регіонального економічного зростання. Більшої уваги заслуговують регіональні особливості розвитку, адже територіальна диференціація чинників визначає галузеву спеціалізацію і територіальну організацію сільськогосподарського виробництва. Таке твердження ґрунтується на тому, що ефективне функціонування аграрної сфери України забезпечує зайнятість майже третини населення в самій галузі та суміжних з нею сферах, економічну стабільність та державну продовольчу та економічну безпеку, формує експортний потенціал країни на світовому ринку.

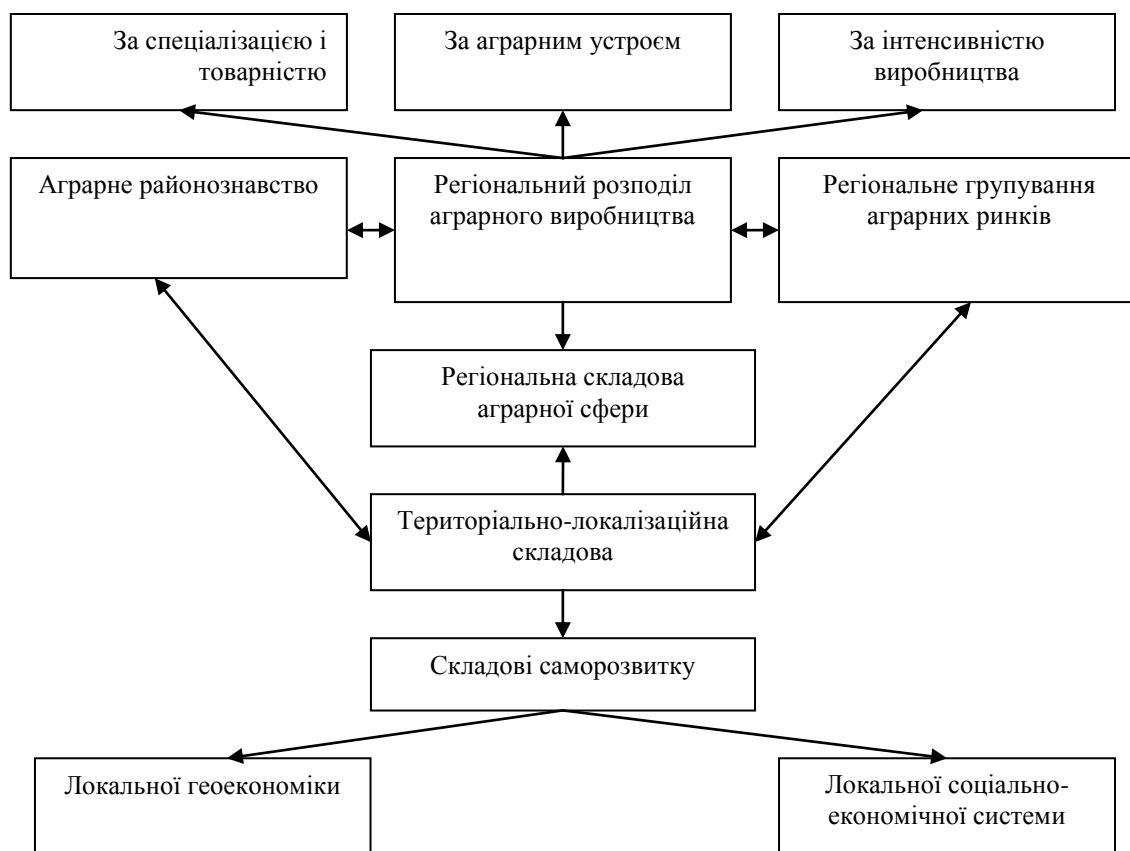
Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблеми регіонального розвитку аграрної сфери України знайшли відображення в наукових працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених: О. Балацького, Б. Данилишина, М. Дем'яненка, М. Долішнього, С. Дорогунцова, О. Єрмакова, Г. Іваницької, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Л. Мельника, В. Паламарчука, П. Саблука, В. Трегобчука, Г. Черевка, О. Шпичака та ін. Проте залишається ціла низка питань, що стосуються дослідження регіональних особливостей аграрної сфери, які потребують детальнішого дослідження.

Мета дослідження. Членство України в СОТ та актуальність проблем рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції спонукали до розробки організаційно-економічних основ для подолання існуючих диспропорцій розвитку аграрної сфери регіонів України. Для подальшого виявлення потенційних можливостей сільськогосподарського виробництва необхідно виділити наявні особливості, що впливають на формування та функціонування цього сектора економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, в умовах формування потужного ринкового сектора, виникають сприятливі умови для забезпечення економічної свободи сільськогосподарських товаровиробників, вільного вибору маркетингових стратегій, використання нових підходів в організації управління. Такі перетворення характеризуються певною специфікою, яка визначається соціально-економічними, природно-кліматичними, інноваційно-інвестиційними та іншими

чинниками. Ринково обумовлена регіональна організація аграрної сфери є визначальним аспектом загальної регіональної детермінанти і реалізується за складною системою складових (специфіка аграрного устрою, рівень інтенсивності виробництва, спеціалізація тощо). При аналізі визначальних складових регіональної обумовленості важливу роль відіграє територіально-локалізаційна складова, яка залежить від особливостей саморозвитку локальних культур регіонів тощо (рис.1).

Розвиток агропромислового виробництва зумовлений змінами як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, потребами суспільства та інтересами людей, старінням і зносом сільськогосподарської техніки (окремих елементів), екологічними проблемами, інноваційним розвитком і глобальним станом світової економіки.

Рис. 1. Регіональна складова аграрної сфери

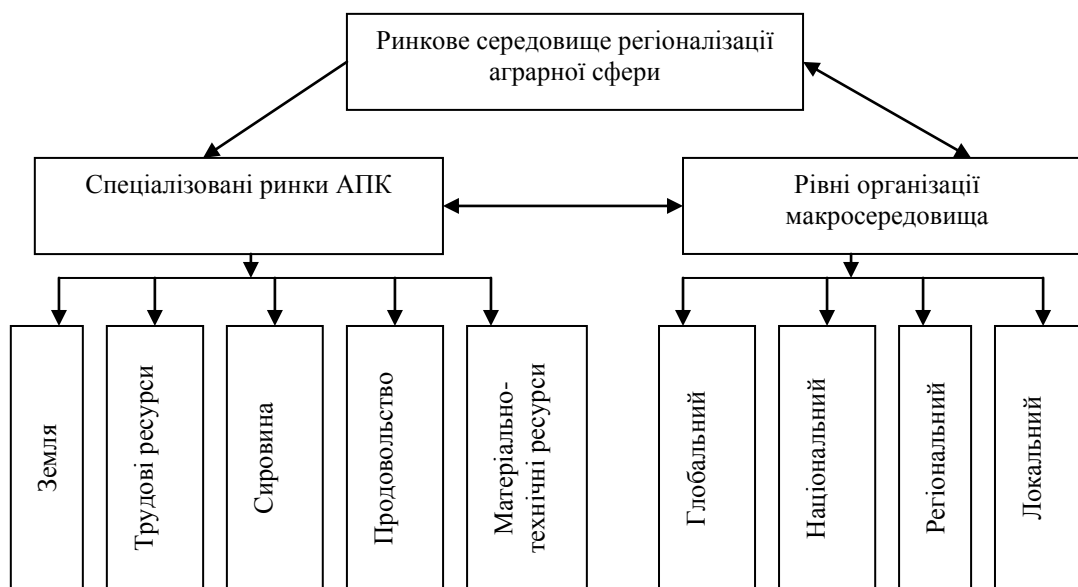
Відтак розвиток аграрної сфери як у кількісному, так і в якісному вимірі відбувається у межах певної системи, яка формується під впливом чинників зовнішнього середовища на основі інновацій пов'язаних із перетворенням зовнішніх і внутрішніх зв'язків.

Аграрний сектор національної економіки є споживачем великих обсягів продукції фондovиробничих галузей, джерелом трудових ресурсів. Через великий відсоток сільського населення формується специфічний споживчий попит, вклад галузі в ВВП на 1 зайнятого, рентабельність виробництва і продуктивність праці в сільському господарстві.

Оскільки регіон є багатофункціональною та багатоаспектною системою, то

економічний розвиток аграрної сфери в цілому визначною мірою залежить від економічного розвитку кожного регіону держави і є відособленою підсистемою національної економіки, яка виконує ряд функцій. Регіоналізація аграрного сектора має фактичну обумовленість конкретними формами взаємодії ринкових суб'єктів у процесі виробництва, розподілу та споживання аграрної продукції.

Передумовою такої регіоналізації є певні комбінації чинників виробництва. Зокрема макроекономічні визначають загальний рівень регіоналізації, функціональне групування такого середовища, здатність конкретного регіону бути системою зі специфічним ринковим середовищем. Основною формою економічного взаємозв'язку регіональних виробників агропродукції є система спеціалізованих ринків продовольства, сировини, трудових ресурсів, капіталу, землі, матеріально-технічних ресурсів (рис. 2).

Рис. 2 Ринкове середовище аграрної сфери

Відтак регіональна організація аграрного виробництва формується та функціонує в ринковому середовищі. Все вищезначене дозволяє нам виокремити основні властивості регіональної аграрної сфери, зокрема це цілісність, ділімість, структурованість і відособленість, що і зумовлює певні особливості.

Основний зміст цілісності полягає у тому, що господарюючі суб'єкти об'єднані у спільне утворення, надають йому нових якостей, які відсутні у цих суб'єктів, коли вони порізно. Зокрема, це розвинута ринкова інфраструктура, де підприємства одержують доступ до комерційної інформації, використовуючи можливості системи збуту, набувають нових можливостей, якостей та конкурентних переваг.

Ділімість відображає поділ аграрної сфери на певні елементи. Так, у складі регіональної аграрної структури можна виділити такі окремі частини: складові, підсистеми, елементи. Такими підсистемами можуть бути молочний, м'ясний та інші підкомплекси, які є сукупністю взаємопов'язаних елементів, виділених як частина системи за окремими ознаками (технологічні, функціональні, організаційні). Так сільськогосподарське або переробне підприємство може бути одночасно і елементом АПК і складною господарсько-економічною системою.

Структурованість передбачає розгляд системи вертикальних і горизонтальних зв'язків між елементами.

Відособленість передбачає розгляд системи як окремого цілого, проте є відносною, оскільки регіональний АПК та його під комплекси є складовою національного АПК.

Зазначені принципи, на нашу думку, є визначальними для формування та функціонування такої складної економічної системи як аграрний сектор.

Розглядаючи особливості економічного розвитку аграрної сфери слід зазначити, що АПК є складною територіальною виробничо-економічною системою, елементами якої є галузі економіки, а також мережа сервісної інфраструктури, розвиток і діяльність яких підпорядковується вирішенню питання задоволення потреб населення в продовольчих товарах і гарантування продовольчої безпеки держави [1, С. 18-19].

З огляду на це виникає об'єктивна необхідність розкрити сутність регіональних особливостей аграрного сектора, що сприятиме зростанню ефективності його розвитку, зростанню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, її реалізації та внутрішньому та зовнішньому ринках.

У «Великому тлумачному словнику української мови» зазначено, що «особливий» це такий, який: чимось відрізняється з поміж інших, не такий як інші; не схожий на інші; незвичайний, винятковий; характерний лише для певного об'єкта, суб'єкта своєрідний, специфічний; має специфічне завдання чи призначення. Тут же термін «особливість» розкривається як: характерна риса, ознака; властивість когось, чого-небудь [2, С. 861-862].

Отож, зміст поняття «регіональні особливості економічного розвитку аграрної сфери» полягає у ідентифікації специфічних ознак, процесів регіональних утворень або їх підсистем (елементів) та співставленні їх із аналогічними показниками інших регіонів за певний період часу. З цією метою здійснюється аналіз макроекономічних показників, явищ, процесів. Для аграрного сектора використовуються наступні абсолютні величини.

- розмір сільськогосподарських угідь;
- обсяг валової продукції сільського господарства, обсяг продукції рослинництва і тваринництва;
- реалізація сільськогосподарської продукції.

Окрім того, доцільно аналізувати і середні величини такі як:

- забезпеченість населення посівними площами в розрахунку на 1 особу;
- середня урожайність сільськогосподарських культур і середньорічний надій молока на одну корову;
- рентабельність виробництва.

За ознаками, що досліджуються, використовуються різні групи індексів:

- за змістом досліджуваних об'єктів, явищ і процесів – індекси обсягу, індекси якісних показників;
- за повнотою охоплення елементів сукупності – індивідуальні індекси, зведені (групові, загальні) індекси;
- за формою зображення – агрегатні індекси, середні зважені індекси (арифметичні, гармонійні);
- за базою порівняння – індекси динаміки (базові, ланцюгові), індекси виконання плану, територіальні індекси;
- за характером впливу на зміну складного явища – індекси сталого складу, індекси структурних зрушень;
- за коефіцієнтами співвимірювання – індекси зі змінними вагами, індекси зі

сталими вагами [3, С. 154].

Особливості розвитку регіонів можна відобразити за допомогою індексів продукції сільського господарства, які використовуються для характеристики сукупності в часі, з метою співставлення фактичного випуску з плановим, для порівняння цін, продуктивності праці, у розрізі регіонів, підприємств, сільськогосподарської продукції. При виокремленні особливостей регіонального розвитку аграрної сфери України використовуються індекси цін, товарообігу, фізичного обсягу, собівартості. Зокрема для аналізу візьмемо індекси продукції сільського господарства за регіонами (табл.1).

Таблиця 1

Індекси продукції сільського господарства за регіонами
(у господарствах всіх категорій, 1990=100%)

Територіальна одиниця	1995	2000	2005	2009	2010	2011	Індекс 2011 р. в % до 2010 року	Індекс 2011 р. в % до україн- ського показника	Місце регіону за індексом 2011 р.
АР Крим	53,1	43,3	46,6	67,4	64,5	73,3	113	88,7	19
Вінницька	67,3	53,5	59,0	70,6	70,6	85,0	119,6	102,9	10
Волинська	59,7	54,6	62,8	64,7	65,9	72,7	109,6	88,0	20
Дніпропетровська	68,9	54,8	73,8	83,0	83,9	99,0	117,2	119,9	2
Донецька	65,5	56,4	71,4	67,1	68,3	82,3	119,7	99,6	12
Житомирська	68,8	51,5	54,7	56,9	56,8	65,1	113,8	78,8	24
Закарпатська	79,6	77,6	89	93,7	91,1	96,7	105,4	117,1	3
Запорізька	59,6	47,4	58,8	57,7	58,9	67,8	114,3	82,1	21
Івано- Франківська	81,1	73,1	77,2	82,1	82,6	94,3	113,3	114,2	6
Київська	71,5	53,6	71,5	81,1	80,6	96,2	118,6	116,5	5
Кіровоградська	63,4	48,3	67,8	67,1	68,4	85,4	124	103,4	9
Луганська	57,9	41,1	61,3	56,0	50,9	64,2	125,3	77,7	25
Львівська	66,7	66,9	68,6	73,9	70,7	81,2	114,0	98,3	13
Миколаївська	58,2	41,0	57,1	69,2	69,8	78,8	112,2	95,4	14
Одеська	58,5	57,9	66,0	62,6	68,9	73,7	106,8	89,2	18
Полтавська	66,2	43,3	63,5	75,5	67,5	92,2	135,7	111,6	7
Рівненська	66,5	56,5	61,6	67,9	69,3	77,4	110,9	93,7	15
Сумська	62,8	50,6	50,8	54,1	48,7	67,0	136,7	81,1	22
Тернопільська	66,5	55	55,1	64,1	60,7	76,5	125,2	92,6	16
Харківська	65,1	55,5	71,3	64,1	56,8	84,9	148,3	102,8	11
Херсонська	55,7	53,3	61,9	75,9	78,2	96,3	122,4	116,6	4
Хмельницька	70,1	57,4	54,6	65,5	65,2	75,8	115,5	91,8	17
Черкаська	66,5	57,5	72,9	104,1	108,5	128,5	117,6	155,6	1
Чернівецька	71,5	62,9	70,5	78,1	80,6	89,9	110,8	108,8	8
Чернігівська	66,6	48,7	54,3	58,4	50,6	66,2	129,9	80,1	23
Україна	65,0	53,4	63,5	70,0	68,9	82,6	119,9	100,0	X

* Розраховано за: Статистичний щорічник України за 2011 рік. – С.143.

Здійснивши ранжування областей за індексом продукції сільського господарства, ми встановили, що лише Черкаська область (128,5%) у 2011 році за випуском продукції досягла рівня 1990 р., найбільше наблизилася до цього рівня

Дніпропетровська область (99,0%), а найменший показник у Луганській (64,2%) Житомирській (65,1%) областях. Співвідношення індексу продукції сільського господарства 2011 року в % за областями до аналогічного українського показника показує, що в 2011 році 14 областей з 25 виробляли меншу частку продукції у % до 1990 р., ніж Україна загалом. Проаналізувавши цей індекс за 2011 р. в % до 2010 року видно, що простежується аналогічна тенденція – лише в 8 областях з 25 цей індекс більший ніж по Україні загалом.

Для визначення місця того чи іншого регіону в національному господарському комплексі за масштабами розвитку велике значення відіграє виявлення таких особливостей. Проте нам важливо визначити рівень розвитку аграрної сфери регіону за допомогою питомих показників, зокрема, показників виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за регіонами на душу населення, на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 2 і 3).

Таблиця 2

Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у розрізі регіонів у середньому на 1 особу

(у постійних цінах 2010 року)

Республіка, Область	Продукція сільського господарства в усіх категоріях господарств у середньому на особу, грн.			% 2011р. до 2005р.	% 2011р. до 2000р.	Місце регіону за показником 2011 р.
	2000р.	2005р.	2011 р.			
АР Крим	1983,9	2240,7	3546,8	158,3	178,8	20
Вінницька	5302,4	6176,8	9218,6	149,2	173,9	4
Волинська	4141,6	4814,7	5566,3	115,6	134,4	12
Дніпропетровська	2187,7	3133,3	4359,7	139,1	199,3	17
Донецька	1616,6	2160,7	2603,7	120,5	161,1	25
Житомирська	4042,9	4577,5	5672,8	123,9	140,3	11
Закарпатська	2552,6	3002,2	3234,0	107,7	126,7	22
Запорізька	3093,0	4089,7	4876,5	119,2	157,7	14
Івано-Франківська	2773,5	3061,3	3750,6	122,5	135,2	19
Київська	1718,7	2280,5	3005,8	131,8	174,9	23
Кіровоградська	5201,9	7874,8	10517,1	133,6	202,2	2
Луганська	1528,1	2463,8	2729,2	110,8	178,6	24
Львівська	2578,9	2766,6	3306,3	119,5	128,2	21
Миколаївська	3392,8	4972,5	7107,6	142,9	209,5	8
Одеська	3176,3	3747,8	4195,6	111,9	132,1	18
Полтавська	4239,7	6629,1	10101,9	152,4	238,3	3
Рівненська	3707,6	4134,5	5191,9	125,6	140,0	13
Сумська	4525,9	4881,4	6821,2	139,7	150,7	9
Тернопільська	4580,9	4736,8	6752,1	142,5	147,4	10
Харківська	2968,7	3961,2	4839,4	122,2	163,0	15
Херсонська	4575,4	5712,6	9197,2	161,0	201,0	5
Хмельницька	5096,2	5093,6	7330,9	143,9	143,9	7
Черкаська	4551,8	6155,1	11343,5	184,3	249,2	1
Чернівецька	3276,2	3751,2	4770,4	127,2	145,6	16
Чернігівська	4935,2	5962,3	7767,8	130,3	157,4	6
Україна	3063,9	3827,1	5121,1	133,8	167,1	

* Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2011 рік, С. 140, 155.

Аналізуючи динаміку виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у розрізі регіонів, зазначимо, що у 2011 році найвищий цей показник у розрахунку на 1 особу в Черкаській (11343,5 грн.), Кіровоградській (10517,1), Полтавській (10101,9) областях. Із 25 областей у 13 показник виробництва валової продукції сільського господарства на 1 особу вищий за середній по Україні (5121,1) (для порівняння, у 2005 році таких областей було 15, у 2000 – 16).

Найбільші темпи зростання порівняно з 2005 роком спостерігаються у Черкаській і Херсонській областях (184,3% і 161,0% відповідно), найгірші показники у Закарпатській та Луганській областях (107,7% і 110,8 відповідно).

Таблиця 3

Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у розрізі регіонів на 1 га посівної площі
(у постійних цінах 2010 року)

Республіка, Область	Валова продукція сільського господарства в усіх категоріях господарств на 1 га посівної площі, грн.			% 2011р. до 2005р.	% 2011р. до 2000р.	Місце регіону за показ- ником 2011 р.
	2000р.	2005р.	2011 р.			
АР Крим	5292,8	6805,4	10090,4	148,3	190,6	9
Вінницька	6068,5	7561,4	9445,1	124,9	155,6	11
Волинська	7593,2	9596,2	11585,6	120,7	152,6	7
Дніпропетровська	4821,0	6130,1	7679,3	125,3	159,3	18
Донецька	5707,9	6975,2	8000,4	114,7	140,2	15
Житомирська	5754,4	7535,3	9503,4	126,1	165,2	10
Закарпатська	17784,8	19680,5	21401,1	108,7	120,3	1
Запорізька	4104,6	5080,8	5410,0	106,5	131,8	25
Івано-Франківська	10694,7	13245,8	15497,6	117,0	144,9	2
Київська	6275,9	8785,1	12006,9	136,7	191,3	6
Кіровоградська	4308,4	5529,0	6424,3	116,2	149,1	21
Луганська	4065,7	6247,9	6233,8	99,8	153,3	22
Львівська	9888,8	12271,4	14921,7	121,6	150,9	3
Миколаївська	3440,4	4276,8	5437,8	127,1	158,1	24
Одеська	4644,5	5171,2	5601,1	108,3	120,6	23
Полтавська	4514,9	6540,4	8736,8	133,6	193,5	14
Рівненська	7175,3	9375,5	11502,9	122,7	160,3	8
Сумська	5630,9	6592,6	7422,2	112,6	131,8	19
Тернопільська	6641,2	7579,6	9376,6	123,7	141,2	12
Харківська	5372,3	7377,3	7751,5	105,1	144,3	17
Херсонська	4346,1	4950,2	6977,8	141,0	160,6	20
Хмельницька	6475,2	7309,8	8994,7	123,0	138,9	13
Черкаська	5302,6	6956,3	12014,2	172,7	226,6	5
Чернівецька	9694,9	11953,7	14252,8	119,2	147,0	4
Чернігівська	5666,6	6704,9	7814,4	116,5	137,9	16
Україна	5557,8	6896,2	8445,8	122,5	152,0	

* Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2011 рік с. 140, 155.

Розраховуючи обсяги валової продукції на 1 га посівної площі за регіонами простежуються певні закономірності. Зокрема, найвищі обсяги валової продукції на 1 га посівної площі у 2011 році у Закарпатській (21401,1 грн.), Івано-Франківській (15497,6 грн.), Львівській (14921,7 грн.) областях. Найнижчі – у Запорізькій (5410,0 грн.), Миколаївській (5437,8 грн.), і Одеській (5601,1 грн.) областях. Лише в 14 областях цей показник вищий за середньоукраїнський (8445,8 грн.). Для порівняння, у 2000 році таких областей було 14, а в 2005 – 13.

Порівнюючи обсяги валової продукції на 1 га посівної площі з 2005 роком, зазначимо, що найбільші позитивні зрушення відбулися у Черкаській області (172,7%) і АРК Крим(148,3%). Найгірші показники у Харківській та Луганській областях (105,1% і 99,8% відповідно).

Проведені дослідження дають можливість сформулювати припущення щодо господарювання в тих чи інших областях. Для цього можна скористатися показниками динаміки валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 особу або на 1 га посівної площі у 2011 р. в порівнянні з 2005 і 2000 роками.

Досліджуючи динаміку обсягів валового регіонального продукту виявлено тенденції до зростання його відхилення в розрахунку на одну особу від середнього по Україні у регіонах із вираженим аграрним спрямуванням.

Спостерігаються міжрегіональні диспропорції у рівні економічного розвитку та з'являється проблема диференціації рівня валового регіонального продукту в розрахунку на душу населення після вступу України до СОТ. Адже після приєднання до СОТ спрощено доступ на вітчизняний ринок товарів іноземного виробництва, що призвело до того, що окремі місцеві товаровиробники не можуть ефективно конкурувати з іноземними [4, С. 84].

Окрім того, у процесі економічного розвитку аграрного сектора регіональні особливості визначає ціла низка інших компонентів: географічне положення, природо-ресурсний потенціал, трудовий потенціал, впровадження досягнень НТП, транспортна та соціальна інфраструктура, попит на продукцію аграрного сектора тощо.

Географічне положення є одним із визначальних чинників, що формують особливості аграрного сектора, оскільки розташування конкретного регіону визначає природно-кліматичні умови виробництва в його межах, визначаючи особливості та специфіку регіональних комплексів. Зауважимо, що, як географічне положення загалом, так і природно-кліматичні умови України зокрема, визначають досить високий потенціал розвитку аграрного сектора.

Окрім того, територіальне розташування окремих аграрних об'єктів чи комплексів необхідно розглядати і за відношенням до центру концентрації того чи іншого виду агропромислової діяльності (центральне, периферійне, глибинне, суміжне, вузлове положення), яке також відображає специфіку аграрного регіону.

Істотний вплив на специфіку розвитку регіональних АПК, зокрема на їх спеціалізацію, формування зон спеціалізації з виробництва окремих видів продукції є природно-ресурсний потенціал регіонів (рельєф місцевості, земельні, кліматичні та інші ресурси). Доведено, що основною причиною агровиробничої неоднорідності земель є *рельєф*, від якого залежить диференціація способів впливу на ґрунти. Їх характер визначає розміщення та форму сільськогосподарських угідь, ефективність використання сільськогосподарських машин і рівень механізації робіт, характер меліоративних робіт, розміщення й врожайність сільськогосподарських культур, транспортну інфраструктуру сільських населених пунктів та доріг. Також, важливе

значення мають нахил поверхні (крутизна схилу), що впливають на умови стоку вологи, зволоженість, інтенсивність змиву ґрунтів й утворення ярів.

Отож, рельєф конкретної місцевості визначає спеціалізацію регіону. Зокрема, рослини і тварини, які пристосовані до гірських умов, дають гірші урожаї на рівнинних, сільськогосподарські культури на різних типах ґрунтів дають неоднакові врожаї.

Клімат також є визначальною передумовою територіальної організації сільського господарства і виробництва продовольства, тому що в основі землеробства лежить використання сонячної енергії, біохімічної енергії ґрунту, продуктивних сил природи та суспільства. Розміщення теплолюбних культур визначається об'єктивними чинниками впливу природнокліматичних умов, зокрема, температурний режим і ресурси тепла, тривалість вегетаційного періоду, запаси та рівень опадів у сезонах року, тривалість снігового періоду і товщину снігового покриву, напрям вітрів, характерний для даного регіону. Враховуючи те, що територія України знаходиться в зоні ризикового землеробства, необхідно враховувати такі природні явища, які періодично наносять шкоду сільському господарству (град, посуха, ожеледиця, зливи, заморозки тощо).

Агрокліматичні умови зимування озимих культур пов'язані з тривалістю й товщиною снігового покриву, дією ожеледиць, а високе випаровування при невеликій кількості опадів погіршує умови росту культур і т.п. Такі умови впливають на витрати виробництва, затрати праці, собівартість продукції, а в загальному на величину доходу та прибутку господарств, на їх рентабельність. За несприятливих умов зимування культур різко зменшується їх врожайність, виникає необхідність підсівання, знижується товарність при високих затратах, прибуток і рентабельність, валовий збір, погіршується кормова база тваринництва, а також умови оплати праці та соціального розвитку господарства, зростає собівартість продукції.

Оцінюючи агрокліматичні умови, необхідно також звернути увагу на структуру та якість сільськогосподарських угідь. Одним із показників, які істотно впливають на спеціалізацію сільського господарства є типи та родючість ґрунтів, їх механічний склад, агрохімічні та фізичні властивості, бал бонітету. Зокрема у районах, де у структурі земель переважають орні землі має переважати виробництво зерна, технічних (цукрових буряків, соняшника), овочевих та інших культур.

Висновки. Аналізуючи регіональні особливості економічного розвитку аграрної сфери, ми дослідили, що існують чинники, які формують специфіку розвитку регіональних комплексів і виступають в ролі диверсифікантив особливостей цих АПК. Одні з них сприяють розвитку аграрного сектора, інші його обмежують, або лімітують.

Література

1. *Географічна енциклопедія України. 1 том. – К.:»Українська радянська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989. – 416 с.*
2. *Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і гол. ред. В.Т.Буселе. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.*
3. *Фещур Р.В., Барвінський А.Ф., Кігор В.П. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти. – Львів. «Інтелект Захід», 2003. - 576 с.*
4. *Верба Ф. О. Фінансові аспекти інтеграції України у Світову організацію торгівлі// Фінанси України. – 2002. – № 3 (76) – С. 83-86.*
5. *Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. ТОВ «Август Трейд, 2012. – 559 с.*